

ЛАНДШАФТНА СТРУКТУРА І ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ Клапчук В.М.

Територія Карпатського НПП розташована в трьох фізико-географічних областях (підобластях) провінції Східних Карпат (підпровінція Лісистих Карпат) Карпатської гірської країни. Північна частина парку знаходиться в підобласті Скибових Карпат (область Зовнішніх Карпат), середня – у Вододільно-Верховинській області, а південна – у Чорногірській підобласті (Полонинсько-Чорногірська область). В підобласті Скибових Карпат парк займає частину фізико-географічного району Скибових (Зовнішніх) Горган (ландшафт Горган), у Вододільно-Верховинській області – частину району Верховинсько-Путильського низькогір'я (ландшафт Верхньопрутського низькогір'я), у Чорногірській підобласті – частину Свидовецько-Чорногірського району (ландшафт Чорногори) (Койнов, 1960; Геренчук, Міллер, 1962; Природа Івано-Франківської області (за редакцією К.І.Геренчука), 1973; Міллер, 1974, 1977; Украинские Карпаты. Природа, 1988; Мельник, Міллер, 1993; Мельник, 1997).

На території Карпатського національного природного парку виділяються три ландшафти (Міллер, 1974, 1977; Мельник, Міллер, 1993; Мельник, 1997; Клапчук, 1995, 1997; Матеріали лісовпорядкування, 1981, Літописи природи, 1986-2006).

1. **Ландшафт Чорногори** представлений гірською групою, що є найбільш піднесеною частиною Українських Карпат. Для нього характерне поєднання середньо-гірської крутосхилової лісної місцевості, полонинських субальпійських і альпійських місцевостей, а також терасово-долинних і гірсько-ущелинних місцевостей.

2. **Ландшафт Верхньопрутського низькогір'я** по рельєфу є низькогірною групою хребтів та поділяється на дві місцевості – пологосхилового низькогір'я та терасованих річкових долин.

3. **Ландшафт Горган** займає північну частину парку і представлений трьома місцевостями – полонинського кам'яно-розсипного високогір'я, крутосхилового лісистого середньогір'я та терасованих днищ.

До **ландшафту Чорногори** входить три місцевості.

Місцевість полонинського високогір'я представлена декількома типовими урочищами, що відрізняються положенням, крутизною схилів, рослинністю. Характерні куполоподібні і конічні вершини, круті і дуже круті пригребеневі схили зі скельними відслоненнями. У рослинному покриві провідне місце займають лежачевісяницеві, ситникові і щучникові луки. Поширені голубікові і брусницеві пустища, чагарникові криволісся із сосни гірської і зеленої вільхи. Ґрунти гірсько-лучного типу.

Місцевість давньольодовикового високогір'я представлена різко увігнутими, нерідко скелястими, формами рельєфу, створеними в процесі четвертинного зледеніння Чорногори. Для урочищ характерні кари давніх льодовиків. Нижче знаходяться великі кріслоподібні розширення долин. Велику площу займає криволісся, зустрічаються чорничні пустища, зарослі ялівцю, рододендрону. Ґрунти також гірсько-лучного типу, у днищах карів і долин зустрічаються торфовища.

Місцевість крутосхилового лісистого середньогір'я представлена численними хребтами і відрогами, які відрізняються асиметричними схилами і моноклінальною геологічною структурою. У верхів'ях Пруту збереглися бічні моренні гряди. Рослинний покрив на значній частині площі представлений мішаними і чистими ялинниками, фрагментами мішаних бучин. На другорядних річкових долинах зустрічаються ділянки вільхи сірої. Положисті ділянки схилів, гребенів і вершин часто зайняті післялісовими білоусовими червоно-вівсяницевими луками. Ґрунтовий покрив представлений типом бурих гірсько-лісових Ґрунтів.

Уздовж Пруту і Чорного Черемоша виділяється незначна площа місцевості терасованих днищ річкових долин. Це звичайно низькі і вологі I і II тераси шириною 100-200 м, що поростили ялиною і вільхою сірою з фрагментами різнотравних лук.

Ландшафт Верхньопрутського низькогір'я є низькогірною групою хребтів, з переважанням м'яких форм і дещо збільшеною розчленованістю. Поділяється на дві місцевості.

Місцевість пологосхилового низькогір'я представлена середньо- і сильнорозчленованими, переважно пологими схилами. Переважають змішані насадження з переважанням смереки, рідше ялиці і бука. Значну площу займають обесліснені польовицево-біловусові луки. Ґрунти бурі гірсько-лісові і дерново-буроземні, переважно потужні.

Місцевість терасованих річкових долин представлена переважно низькими терасами р.Прут, які зайняті поселеннями, дорогами, злаково-різнотравними луками, окремими ділянками і смугами ялицево-смерекових лісів. Місцями тераси перезволожені аж до появи торф'яників.

Ландшафт Горган займає всю північну частину парку і представлений великим різноманіттям ландшафтних урочищ, що об'єднані в три місцевості.

Місцевість полонинського кам'яно-розсипного високогір'я представлена реліктами полонинського пенеплена, що зберігся, головним чином, у вигляді вузьких гребневих поверхонь, складених, в основному, ямнянськими товщами. Субальпійська рослинність представлена мохово-лишайниковими пустищами і чагарниками сосни гірської. Нижче субальпійської смуги на крутих кам'янистих схилах з гірсько-підзолистими ґрунтами проростають низькопродуктивні смерічки, іноді з домішкою кедра європейського.

Місцевість крутосхилового лісового середньогір'я займає найбільшу площу в ландшафті Горган. В цій місцевості, в залежності від виходу на поверхню відкладів різних геологічних світів, виділяються дуже круті, круті, рідко – пологі урочища. Рельєф місцевості розчленований досить сильно. Велика кількість ландшафтних урочищ визначається різноманітністю геологічної будови місцевості, наявністю значних площ змішаних насаджень з переважанням смереки, ялиці, буку, сосни звичайної, складною орографічною структурою.

Місцевість терасованих днищ річкових долин представлена вирівняними поверхнями низьких терас Пруту і Прутця Яблуницького. Тераси зайняті поселеннями, різнотравно-біовусовими та іншими луками, чагарниками. Нижні тераси часто заболочені.

ЛАНДШАФТИ ТУРИСТИЧНОГО МАРШРУТУ НА Г.ГОВЕРЛА

Нами було проведено ландшафтні дослідження туристичного маршруту на гору Говерла від контрольного-пропускного пункту Говерлянського лісництва до вершини гори, враховуючи можливі підходи з Заросляк за двома туристичними стежками та маршрутом через г. Пожижевська. Тут виділено чотири місцевості та 30 урочищ:

Місцевість полонинського високогір'я займає найвищі гіпсометричні рівні в ландшафті (абсолютна висота коливання в межах 1400-2061 м). Це найбільш стрімка висотна місцевість, яка зв'язана з підняттям древніх денудаційних поверхонь в верхньому міоцені голоцені (Міллер, 1974). Особливості морфологічної структури місцевості зв'язані, з одного боку, особливостями геологічних порід і, з другого, – з четвертинним зледенінням, яке розчленувало її системою карів.

Особливості літологічного складу порід, висотного положення наклали свій відбиток на характер природних процесів місцевості. Із всієї сукупності природних процесів особливо важливе значення мають шкідливі стихійні процеси. В межах цієї місцевості, яка на протязі тривалого періоду використовувалась для випасу худоби, інтенсивно відбувалися процеси деградації пасовищ і площинного змиву. Ці процеси тісно пов'язані з певною формою антропогенного впливу – зведенням субальпійського криволісся, інтенсивним безсистемним випасом. Поширені і такі форми антропогенного впливу як системи зруйнованих траншей, нагромадження проводки періоду першої світової війни, прокладені і туристські стежки.

У цій місцевості можна виділити 3 урочища:

- Куполоподібні і конічні вершини в пластах невапняковистих слюдяних товстошаруватих і масивних пісковиків, конгломератів і гравелітів чорногірської світи зі скельними відслоненнями, крупногалечниковими розсипами під лежачовіссяницевими та ситниковими луками на гірсько-лучних торфянисто-перегнійних супісчано-легкосуглинистих середньоскелетних ґрунтах на елювії-делювії карпатського флішу.
- Круті пригребеневі схили на продуктах вивітрювання чорногірської світи з виходами на поверхню корінних порід під ситниковими та щучниковими луками на гірсько-лучних торфянисто-перегнійних супісчано-легкосуглинистих середньоскелетних ґрунтах на елювії-делювії карпатського флішу.
- Дуже круті кам'яністі схили на товстошаруватих і масивних пісковиках чорногірської світи зі скельними виходами під заростями сосни гірської з чорницево-рододендроновими пустищами на гірсько-лучних дернових легкосуглинистих поверхнево-слабозмитих сильноскелетних ґрунтах в комплексі (20%) с кам'янистими осипами та виходами корінних порід.

Місцевість давньольодовикового високогір'я займає дещо нижчий гіпсометричний рівень (1460-1800 м). Місцевість утворилась в результаті риського (дніпровського) і двох стадій вюрмського зледеніння в межах місцевості давніх денудаційних поверхонь. Зовнішній вигляд її представляють системи територіально роз'єднаних нижніх і верхніх карів.

Для кожного урочища цієї місцевості характерний свій набір шкідливих стихійних процесів. Масового поширення тут набули обвали, осипища, мають місце лавини, лінійна ерозія, місцями зсуви. Розвиваються також процеси заболочування, лінійна і глибинна ерозія.

Антропогенний вплив в цій місцевості проявляється слабо.

Виділено 2 урочища:

- Льодовикові кари, що вироблені в зоні розповсюдження масивних чорногірських пісковиків з переважанням сосни гірської, вільхи зеленої, ялівцю на бурих гірсько-лучних торфянисто-перегнійних супісчано-легкосуглинистих поверхнево-змитих середньоскелетних ґрунтах з кам'яними осипами і виходами корінних порід.
- Ерозійно-льодовикові котловини з крутими тильними стінками і широкими пологозвігнутими заболоченими днищами під сосною гірською, ялівцем, чорницею, голубікою та біловусово-щучниковими луками на торфово-гірсько-підзолистих малопотужних глеюватих сильноскелетних ґрунтах на продуктах вивітрювання донної морени.

Місцевість крутосхилового лісистого середньогір'я займає висоти від 900 м до 1600 м над рівнем моря. Вона утворилась в результаті відкладення моренних відкладів у вигляді кінцевих, стадіальних і бокових морен (риського і двох стадій вюрмського зледеніння).

Лісисте середньогір'я сформувалось в результаті підняття і розчленування давніх денудаційних поверхонь. Місцевість складається з великої кількості урочищ.

Для місцевості, першу чергу, характерні процеси заболочення, а також вітровали, осипища і зсуви, які поширені по долинах рік. Найбільш чіткою ознакою є літологічний склад порід. Місцевість відзначається високоякісними запасами деревини. При даному режимі охорони (окрім зони регульованої рекреації Говерляньського лісництва) можливе нормальне функціонування.

Поширення антропогенного впливу в межах лісистого середньогір'я зв'язане не стільки з границями і природними особливостями урочищ, а, швидше, з історією освоєння території.

В умовах мінімальних антропогенних порушень трав'яна рослинність є надійним індикатором режиму зволоження і ґрунтів. Місцевість має великі і цінні запасами деревини. Однак в результаті неодноразових рубок (до створення заповідних територій) переважає монокультура смереки. Тому додержання заповідного режиму в межах лісництва сприятиме нормальному розвитку ландшафтів.

Виділено 18 урочищ:

- Круті схили в невапняковистих слюдистих товстошаруватих і масивних пісковиках та конгломератах чорногірської світи під сосною гірською, голубікою, ялівцем та біловусово-щучниковими луками на гірсько-лучних дернових легкосуглинистих поверхнево-слабозмитих сильноскелетних ґрунтах в комплексі (20%) с кам'янистими осипами та виходами корінних порід.
- Круті сильнорозчленовані схили на пісковиках та конгломератах чорногірської світи під вологим смерековим субором на темно-бурих гірсько-лісових грубогумусних легкосуглинистих поверхневозмитих середньоскелетних ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили на темно-сірих товстошаруватих слюдистих пісковиках верхньошипотської світи під вологою чистою сурамінню на темно-бурих гірсько-лісових грубогумусних легкосуглинистих поверхневозмитих середньоскелетних ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили на пісковиках та конгломератах чорногірської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на темно-бурих гірсько-лісових грубогумусних легкосуглинистих поверхневозмитих середньоскелетних ґрунтах.
- Пологі сильнорозчленовані схили на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під вологим буково-смерековим суяличником на світло-бурих гірсько-лісових середньопотужних легкоглинистих слабоскелетних ґрунтах.
- Пологі сильнорозчленовані схили на сірих різнозернистих масивних пісковиках топільчанської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на світло-бурих гірсько-

- лісових середньопотужних легкоглинистих слабоскелетних ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили на невапняковистих слюдистих товстошаруватих і масивних пісковиках, конгломератах і гравелітах чорногірської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на бурих гірсько-лісових середньопотужних легкосуглинистих слабоскелетних ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під вологим буково-смерековим суяличником на бурих гірсько-лісових середньопотужних легкосуглинистих слабоскелетних ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили сірих різнозернистих масивних пісковиках топільчанської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на світло-бурих гірсько-лісових середньопотужних суглинистих ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили на товстошаруватих сірих пісковиках гниленької світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на світло-бурих гірсько-лісових середньопотужних суглинистих ґрунтах.
- Круті сильнорозчленовані схили на сірих сильновапняковистих пісковиках та темнувато-сірих аргілітів скупівської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на світло-бурих гірсько-лісових середньопотужних суглинистих ґрунтах.
- Круті схили на товстошаруватих сірих пісковиках гниленької світи під смереково-ялицевою субучиною на світло-бурих гірсько-лісових середньопотужних суглинистих ґрунтах.
- Моренні гряди вздовж долин, що підлягали зледенінню, на темно-сірих товстошаруватих слюдистих пісковиках верхньошипотської світи під вологою чистою сурамінню на темно-бурих гірсько-лісових грубогумусних середньопотужних легкосуглинистих поверхнево-змитих ґрунтах.
- Моренні гряди вздовж долин, що підлягали зледенінню, на невапняковистих слюдистих товстошаруватих і масивних пісковиках, конгломератах і гравелітах чорногірської світи під вологою ялицевою сурамінню на бурих гірсько-лісових середньопотужних легкосуглинистих слабоскелетних ґрунтах.
- Моренні гряди вздовж долин, що підлягали зледенінню, на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під вологою ялицевою сурамінню на бурих гірсько-лісових середньопотужних легкосуглинистих слабоскелетних ґрунтах.
- Моренні гряди вздовж долин, що підлягали зледенінню, на невапняковистих слюдистих товстошаруватих і масивних пісковиках, конгломератах і гравелітах чорногірської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на бурих гірсько-лісових середньопотужних легкосуглинистих скелетних ґрунтах на давніх водно-льодовикових відкладах.
- Моренні гряди вздовж долин, що підлягали зледенінню, на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню на бурих гірсько-лісових середньопотужних легкосуглинистих скелетних ґрунтах на давніх водно-льодовикових відкладах.
- Пологі ділянки схилів, гребенів і вершин на темно-сірих товстошаруватих слюдистих пісковиках верхньошипотської світи під післялісовими біловусовими та червоновіссянищевими луками на слабодерново-буроземних середньопотужних легкоглинистих ґрунтах.

Місцевість терасованих днищ річкових долин займає незначні площі на висоті 700-800 м вздовж річки Прут. Морфологічна структура її нескладна, представлена заплавами двох рівнів та низькими терасами, а також неvirобленими прирусловими долинами потоків, що складені валунами і піщано-галечниковим алювієм, урочища пов'язані з широкими і звуженими частинами днищ.

Для цієї місцевості характерні процеси підмиву берегів і заболочення, які мають повсюдне поширення. Дія антропогенного фактору проявляється в прокладанні доріг і ліній електропередач. Місцевість є важливою з точки зору шляхів сполучення, прокладання яких повинно відбуватись з врахуванням гідрологічного режиму ріки.

Тут виділено 7 урочищ:

- Крутоспадаючі вузькодолинні звори у флішових товщах під смерековими та мішаними смерековими лісами на дернових розвинутих середньопотужних супісчаних ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.
- Другорядні річкові долини з фрагментами перезволожених низької і високої заплави та I надзапавної тераси під смерекою та вільхою сірою на дернових розвинутих середньопотужних супісчаних намитих ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.
- Низька та висока заплави, I та II надзапавні тераси на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під вологою ялицевою сурамінню та фрагментами різнотравних лук на дернових розвинутих середньопотужних супісчаних ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.
- Низька та висока заплави, I та II надзапавні тераси на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під сирим сіровільховим сугрудом та фрагментами різнотравних лук на дернових розвинутих середньопотужних супісчаних ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.
- Низька та висока заплави, I та II надзапавні тераси на темно-сірих вапняковистих аргілітах з тонкими прошарками мергелів та вапняків нижньошипотської світи під вологою буково-ялицевою сурамінню та фрагментами різнотравних лук на дернових розвинутих середньопотужних супісчаних ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.
- Низька та висока заплави, I та II надзапавні тераси на товстошаруватих сірих пісковиках гниленької під вологою буково-ялицевою сурамінню та фрагментами різнотравних лук на дернових розвинутих середньопотужних супісчаних ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.
- Низька та висока заплави, I та II надзапавні тераси товстошаруватих сірих пісковиках гниленької світи під сирим сіровільховим сугрудом та фрагментами різнотравних лук на дерново-глеюватих середньопотужних важкосуглинистих ґрунтах на сучасних алювіальних відкладах.

Список використаних джерел

1. Абрам'юк У.М., Клапчук В.М. Ландшафти/Заповідна перлина Карпат (Путівник по Карпатському НПП). – Коломия:Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2001. – С. 32-35.
2. Геренчук К.І., Міллер Г.П. Деякі питання вивчення висотної структури ландшафтів Українських Карпат. – Вісник ЛДУ. – Серія геогр. – Вип. 1. – Льв.:В-цтво ЛДУ, 1962.
3. Клапчук В.М. Ландшафтная структура и физико-географическое районирование/Летопись природы. – Яремча, 1997. – С. 15-18.
4. Клапчук В.М. Природні умови і ресурси Делятинщини та їх охорона. – Яремча, 1995. – 60 с.
5. Койнов М.М. Природа Станіславської області. – Льв.:В-цтво ЛДУ, 1960. – 104 с.
6. Мельник А.В. Основи регіонального еколого-ландшафтознавчого аналізу. – Льв.:Літопис, 1997. – 229 с.
7. Мельник А.В., Міллер Г.П. Ландшафтний моніторинг. – К., 1993. – 152 с.
8. Міллер Г.П. Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий. – Льв.:Вища школа, 1974. – 202 с.
9. Міллер Г.П. Вопросы развития и возраста горных ландшафтов.– Докл. и сообщ. Львов.отд.ГО УССР – Львов: Изд-во ЛГУ, 1977.– С. 61-66.
10. Природа Івано-Франківської області (під редакцією К.І.Геренчука). – Льв.:В-цтво ЛДУ, 1973. – 160 с.
11. Украинские Карпаты. Природа. – К.:Наукова думка, 1988. – 208 с.
12. Матеріали лісовпорядкування території Карпатського НПП1981 року. – Ірпінь, 1981.
13. Літописи природи. – Т.т. 1-16. – Яремче, 1986-2001.